

ห้องสมุด : อาหารสมองที่ไม่ควรมองข้าม

“ถ้าท่านมีส่วนสักแห่ง และห้องสมุดสักห้อง เท่ากับท่านมีทุกสิ่งที่ท่านจำเป็น”

Marcus Tullius Cicero

“ในทัศนะของผม คนเราขาดห้องสมุดไม่ได้ เพราะหนังสือเป็นอาหารของสมองและจิตใจ”

ศ.ดร.ปวย อึ้งภากรณ์

อารัมภบท

ในประวัติศาสตร์โลก มีบุคคลจำนวนไม่น้อยที่ห้องสมุดได้มีอิทธิพลต่อความคิดของพวกเขาให้กลายเป็นบุคคลสำคัญของโลก อาจกล่าวได้ว่าถึงกับเปลี่ยนแปลงโลก หรือประเทศของพวกเขา ตัวอย่างเช่น อดีตประธานาธิบดีอับราฮัม ลินคอล์น ของสหรัฐอเมริกา ที่มีบทบาทสำคัญในการเลิกทาส เขาเป็นคนที่ใฝ่หาความรู้ศึกษาด้วยตัวเองจากห้องสมุด

ประธาน เหม่า เจ๋อ ตุง อดีตบรรณารักษ์ห้องสมุด

ประธาน เหม่า เจ๋อ ตุง ของจีน เคยมีอาชีพเป็นบรรณารักษ์ของห้องสมุด และที่นั่นเองเขาได้ศึกษาจากหนังสือในห้องสมุด ซึ่งเป็นแรงจูงใจให้เขาสามารถปฏิวัติประเทศจีนเป็นคอมมิวนิสต์ และได้รับการพัฒนาต่อมาจนกลายเป็นประเทศอภิมหาอำนาจประเทศหนึ่งในปัจจุบันความสำคัญของห้องสมุดมีมากมายซึ่งจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงพัฒนาการของห้องสมุดตั้งแต่ยุคโบราณของอารยธรรมของโลกจนกระทั่งสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ได้รับการพัฒนาค่อนข้างมากและรวดเร็ว เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันของโลก

ฉากสุดท้ายคงหนีไม่พ้นที่ต้องกล่าวถึงห้องสมุดของกองทัพเรือที่น่าสนใจคือ ห้องสมุดกลางของกองทัพเรือถือว่าเป็นแห่งแรก ๆ ของส่วนราชการของประเทศ กล่าวได้ว่า กองทัพเรือค่อนข้างทันสมัยแต่ระยะหลังดูเหมือนถูกละเลยให้ความสำคัญเปรียบเทียบกับห้องสมุดของกองทัพอากาศแล้วถูกทิ้งไม่เห็นฝุ่น นี่ยังไม่นับบรรดาห้องสมุดของ

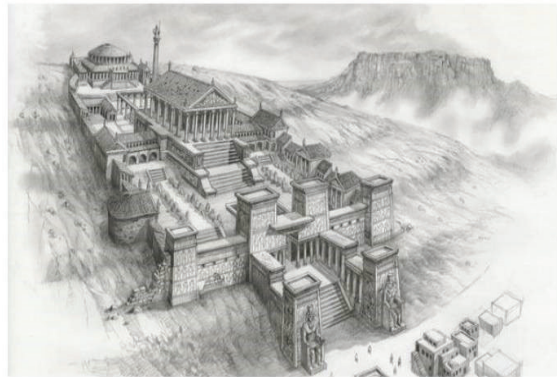
บรรดามหาวิทยาลัย และห้องสมุดของภาคเอกชน กล่าวสั้น ๆ ว่า “เราเคยทันสมัย แต่ไม่พัฒนา”

พัฒนาการของห้องสมุด เท่าที่นักโบราณคดี ได้ค้นพบห้องสมุดแรกของโลกเกิดขึ้นก่อนคริสต์ ศักราชหลายร้อยปีคือ ห้องสมุดของพระเจ้า Saragon แห่งอาณาจักร Assyria สร้างขึ้นประมาณ ๓๐๐ ปีก่อนพุทธกาล เป็นที่รวมหนังสือความรู้ด้านต่าง ๆ ในรูปแบบของแท่งดินเหนียว (Clay Tablets) สลักตัวหนังสือรูปปลีมี ห้องสมุดนี้ทำให้สามารถ เรียบรู้ถึงอารยธรรมของอาณาจักรโบราณ แถวลุ่มแม่น้ำไทกริสและยูเฟรติสในตะวันออกกลาง ห้องสมุดที่กล่าวนี้มีหนังสือประมาณ ๒๒,๐๐๐ แห่ง มีการจัดหมวดหมู่หนังสือและลงบัญชีไว้เรียบร้อย ส่วนใหญ่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วรรณคดี หลักภาษา วิทยาศาสตร์ และเศรษฐกิจในยุคนั้น ต่อมายังมีห้องสมุด ที่สำคัญ ๆ หลายแห่ง เช่น ห้องสมุดเมือง Alexandria ของอียิปต์ กล่าวกันว่าสมัยกรีกโบราณ Aristotle มี ห้องสมุดส่วนตัว ในยุโรปตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ มีห้องสมุดขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญต่อเนื่องจนถึง ปัจจุบัน คือ ห้องสมุดแห่งชาติของฝรั่งเศสและอังกฤษ

ส่วนในซีกโลกตะวันออก อาณาจักรโบราณ เช่น จีน มีการพัฒนาด้านความรู้และหนังสือ มีการสะสมหนังสือ เช่นกัน ชาวจีนรู้จักวิธีทำกระดาษเพื่อใช้เขียนหนังสือ รู้วิธีพิมพ์หนังสือด้วยแผ่นไม้ และแกะตัวพิมพ์ มีการ บันทึกความรู้ทำนองสารานุกรม จัดบันทึกพงศาวดาร มีการแต่งวรรณคดี

ชาวเกาหลีโบราณรู้จักวิธีพิมพ์ด้วยตัวพิมพ์โลหะ และมีหน่วยงานราชการว่าด้วยหนังสือ

ชาวอินเดียมีตำราว่าด้วยเทววิทยา ศาสนา วรรณคดี และศิลปกรรมมาช้านาน อย่างไรก็ตามความรู้เกี่ยวกับห้องสมุดหรือคลังหนังสือของประเทศเหล่านี้ ในสมัยโบราณอาจไม่ในรูปแบบที่ถูกต้องชัดเจนนัก คงเป็น เรื่องที่ต้องศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียด เป็นระบบกันอีกต่อไป

ห้องสมุดแห่งเล็กซานเดรีย แหล่งวิชาการแห่งแรกของโลก

ห้องสมุดโบราณแห่ง Alexandria อยู่ในเมือง Alexandria ริมฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนของอียิปต์ เป็นห้องสมุดใหญ่ที่สุด และสำคัญที่สุดของโลกยุคโบราณ เคยเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่สำคัญนานหลายปี จนถึงเมื่อโรมันเอาชนะอียิปต์เมื่อ ๓๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช ห้องสมุดแห่งนี้ประกอบด้วยแหล่งรวบรวมผลงาน สำคัญของนักปราชญ์กรีก เช่น Plato Socrates ซึ่งน่าเสียดายที่ผลงานเหล่านั้นถูกทำลายไปพร้อมกับ ห้องสมุด นอกจากนั้นห้องสมุดนี้ยังมีห้องประชุม รวมทั้งสิ้น กับทั้งเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันการศึกษาวิจัย ขนาดใหญ่ที่เรียกกันว่า Museum

เมื่อกกล่าวถึงเมือง Alexandria สำหรับพวกเรา ชาวเรือขอทบทวนความจำทางประวัติศาสตร์ ๒ เรื่อง ที่สำคัญ เรื่องแรกคือ ประภาคารฟาโรสแห่ง Alexandria เป็นประภาคารโบราณ ซึ่งจัดให้เป็นหนึ่งในเจ็ดสิ่งมหัศจรรย์ของโลก ตั้งอยู่บนเกาะฟาโรสนอกเมือง Alexandria สร้างเมื่อราว ๒๗๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช มีอายุยาวนานถึง ๑,๖๐๐ ปี จนกระทั่งเกิดแผ่นดินไหว ทำให้ประภาคารพังลงมา ปัจจุบันคงเหลือแต่ซาก อีกเรื่องหนึ่งมีความสำคัญต่อนักเรือชาวเรือคือ การยุทธ์ที่อ่าวอาบูเกียร์ใกล้ Alexandria ระหว่างกองเรือของ Lord Nelson กับกองเรือฝรั่งเศส นับเป็นศึกครั้งยิ่งใหญ่ หนึ่งในสามของการยุทธ์ที่ทำให้ชื่อเสียงให้แก่เขา การรบ

ครั้งนี้กองเรือฝรั่งเศสถูกทำลายย่อยยับ นักประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งกล่าวกันว่า การรบครั้งสำคัญ ๓ ครั้ง ของ Nelson คือที่มาของแถบ ๓ แถบ สีขาวบนปกเสื้อกะลาสีเรือของอังกฤษและอีกหลายประเทศ (สำหรับเครื่องแบบกะลาสีของทหารเรือไทยมีเพียง ๒ แถบ ผู้เขียนพยายามค้นคว้าที่มาของแถบ ๒ แถบ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ)

ขอวกกลับมาสู่เรื่องห้องสมุดต่อ เมือง Alexandria เดิมปกครองโดยอียิปต์ ต่อมาตกเป็นของกรีก - โรมัน จนกระทั่งการเข้ามาของศาสนาอิสลามจากอาณาจักรออตโตมัน เมืองนี้จึงเป็นที่รวมศิลปะทั้งของกรีก - โรมัน และตุรกีปะปนกัน

เมื่อพระเจ้า Alexander มหาราช รัชชนะอียิปต์ ได้ทรงตั้งเมือง Alexandria ขึ้นมา พร้อมกับตั้งราชวงศ์ Ptolemy ขึ้นครองบัลลังก์ เมืองนี้ถูกสร้างให้มีมหาวิทยาลัยแห่งแรกของโลก ห้องสมุด Alexandria ซึ่งดีที่สุดในยุคนั้น จึงเป็นศูนย์วิทยาการที่บรรดานักปราชญ์และปัญญาชนต่างต้องการไปเยือน มีหลักฐานระบุว่า Euclid ผู้ค้นพบทฤษฎีเรขาคณิตเคยสอนวิชาเรขาคณิตที่ห้องสมุดแห่งนี้ รวมทั้ง Archimedes หนึ่งในบรรดานักวิทยาศาสตร์ชั้นนำสมัยนั้น

ต่อมาเมื่อ Julius Caesar ได้ยึดเมือง Alexandria ของพระนาง Cleopatra เมื่อ ๔๘๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช ได้สั่งให้ทหารโรมันเผาบางส่วนของห้องสมุด Alexandria หลังจากนั้นยังถูกเผาอย่างย่อยยับในสมัยของ Theodosius ของโรมันตะวันออก (Byzantine) โดยสั่งให้เผาทำลายเอกสาร วัตถุอารามต่าง ๆ ที่มีใช้ของศาสนาคริสต์ ซึ่งถือว่าเป็นพวกนอกรีต

ห้องสมุดแห่งเล็กซานเดรียที่สร้างใหม่

ในยุคปัจจุบันภายหลังจากอียิปต์และ UNESCO ได้เห็นความสำคัญจึงได้จัดสร้างห้องสมุด Alexandria ขึ้นมาใหม่เพื่อให้อยู่ใหญ่เช่นสมัยก่อน ซึ่งตั้งอยู่ใกล้สถานที่เดิมใช้เวลาสร้าง ๑๒ ปี เริ่มให้บริการบริการในปี ค.ศ.๒๐๐๒ มีระบบป้องกันอัคคีภัยอย่างดี ห้องสมุดใหม่นี้มีหนังสือทุกภาษาในโลกมากกว่า ๘ ล้านเล่ม มีพื้นที่อ่านหนังสือ ๗๐,๐๐๐ ตารางเมตร

นี่เป็นตัวอย่างที่ดีซึ่งแสดงให้เห็นว่าอารยธรรมตะวันตกโบราณได้ให้ความสำคัญแก่ห้องสมุด ซึ่งถือว่าเป็นคลังปัญญาหรืออาหารสมองของประเทศ อียิปต์เป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ที่สุดของโลกแห่งหนึ่งจึงยอมทุ่มเทเงินร่วมกับ UNESCO เพื่อสร้างความยิ่งใหญ่ให้กลับคืนมา แม้จะไม่ดีและทันสมัยที่สุดในปัจจุบัน แต่ก็ถูกจัดเป็นห้องสมุดชั้นนำแห่งหนึ่งของโลก

ห้องสมุดในสมัยปัจจุบัน ในช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมาห้องสมุดได้มีการพัฒนามาก มีความก้าวหน้าทันสมัยทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพของหนังสือ ตลอดจนมาตรฐานการบริหารจัดการในการวิเคราะห์เนื้อหา การจัดกลุ่มหมวดหมู่ของเนื้อหาวิชาการต่าง ๆ การจัดเก็บรักษา จัดทำเครื่องมือค้นหาเรื่องราวที่ต้องการจัดการฝึกอบรมบุคลากรในด้านวิชาชีพบรรณารักษศาสตร์ และสารนิเทศศาสตร์ การนำเครื่องคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจัดการ และการให้บริการความรู้ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางให้สอดคล้องกับความต้องการ เป็นกำลังทางด้านวิชาความรู้ข่าวสารและข้อมูลต่าง ๆ ที่จำเป็นในการพัฒนาของแต่ละคนและของสังคม

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลกว่า ห้องสมุดเป็นสถาบันรวบรวม และให้บริการความรู้แก่บุคคลและสังคม รัฐบาลและองค์กรต่าง ๆ ของประเทศ ถือเป็นหน้าที่ซึ่งจะจัดให้มีและสนับสนุนการดำเนินงานและพัฒนาการของห้องสมุดเพื่อให้เป็นหน่วยงานที่มีความมั่นคง หากมองภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่าพัฒนาการของห้องสมุดในรอบเกือบร้อยปีนี้เพิ่มพูนเป็นหลายเท่าของพัฒนาการในระยะเวลาหลายร้อยปีที่ผ่านมา ขณะเดียวกันแม้ประชาชนของประเทศไทย รวมทั้ง

บุคลากรในกองทัพเรือเป็นที่ยอมรับกันว่ามี การอ่านหนังสือและใช้บริการของห้องสมุดน้อย แต่สำหรับปัญญาชนและผู้ที่มีการศึกษาได้ใช้ประโยชน์ของหนังสือและห้องสมุดมากขึ้นเช่นกัน

ห้องสมุดใหญ่ที่สุดในโลก ในหนังสือ Guinness Book of Records ได้บันทึกสถิติของห้องสมุดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของโลก โดยใช้เกณฑ์การวัดขนาดความยาวของระยะทางในการเรียงชั้นหนังสือ ผลปรากฏว่า Library of Congress ของสหรัฐอเมริกา ยาวรวม ๘๕๐ กิโลเมตร อันดับสองคือ British Library ยาว ๖๒๕ กิโลเมตร วิธีนี้ไม่ต้องคำนึงว่าหนังสือแต่ละเล่มหนาบางแค่ไหน ยังมีวิธีการจัดอันดับที่นิยมใช้กันโดยทั่วไป ด้วยวิธีการนับจำนวนเล่มเป็นตัวเกณฑ์ อย่างไรก็ตาม Library of Congress ติดอันดับหนึ่งเช่นกัน กล่าวคือมีหนังสือประมาณ ๑๓๒ ล้านเล่ม (ตัวเลขไม่คงที่เนื่องจากมีการเพิ่มจำนวนหนังสือเกือบตลอดเวลา) อันดับสอง British Library และอันดับสามเป็นของเยอรมนีคือ Deutsche Bibliothek ในบรรดา ๑๐ อันดับตั้งอยู่ในทวีปอเมริกาเหนือและทวีปยุโรป

ห้องสมุดรัฐสภาของสหรัฐอเมริกา (Library of Congress) นับเป็นสถาบันเก่าแก่ที่สุดของประเทศ และใช้ในการวิจัยของรัฐสภา ก่อสร้างเมื่อปี ค.ศ.๑๘๐๐ ปัจจุบันเป็นห้องสมุดแห่งชาติ ใช้เป็นแหล่งข้อมูลด้านกฎหมาย ตั้งอยู่ในกรุงวอชิงตัน ดีซี เคยถูกไฟไหม้เมื่อปี ค.ศ.๑๘๑๔ มีเอกสารบางส่วนถูกทำลาย ปีต่อมารัฐสภาได้ซื้อห้องสมุดของโทมัส เจฟเฟอร์สัน อดีตประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าเดิมสองเท่า ในปี ค.ศ.๑๘๙๗ ได้รับการปรับปรุงและจัดระบบใหม่ โดยย้ายไปอยู่ที่ตึกสร้างใหม่อยู่ใกล้ ๆ กัน พร้อมกับจัดใหม่ให้เป็นสากล และได้มาตรฐานทั้งขอบเขตและเนื้อหา

นอกจากขนาดใหญ่โตแล้ว แต่ละวันยังมีหนังสือสิ่งพิมพ์และเอกสารต่าง ๆ ส่งไปเก็บไว้ที่วันละประมาณ ๒๒,๐๐๐ รายการ หนังสือเล่มใหญ่ที่สุดของห้องสมุดเป็นหนังสือรูปภาพถ่ายชาวภูฏาน มีขนาด ๑.๕ x ๑ เมตร หนังสือเล่มเล็กที่สุดคือ Old King Cole มีขนาด

๐.๑ x ๐.๑ เซนติเมตร ต้องใช้ปลายเข็มในการเปิด

Library of Congress ของสหรัฐอเมริกา

ห้องสมุดของไทย ไม่ถึงกับเปรียบเทียบกับห้องสมุดแห่ง Alexandria หรือกับบรรดาห้องสมุดในยุโรป ห้องสมุดของไทยไม่ได้เก่าแก่เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเราพิจารณาจากบรรดาห้องสมุดที่มีการจัดระเบียบอย่างเช่นของยุโรปและอเมริกาเหนือ

ห้องสมุดแห่งแรกของไทย ก่อนจะกล่าวถึงประวัติที่มาของห้องสมุดแห่งแรกของไทย ขอไขปัญหาที่หลายคนอาจค้างคาใจว่าทำไมจึงเรียกว่าห้องสมุด ทั้งที่เกือบทั้งหมดเป็นหนังสือ หรือแทบจะกล่าวได้ว่าไม่พบสมุดเลยในห้องสมุด

กรมหมื่นนราธิปพงษ์ประพันธ์ ได้ให้ความเห็นว่า **สมุด** มาจากภาษาสันสกฤต สังกู หรือสมบุต ในภาษาเขมร สมุดภาษาไทยมาจากสมุดข่อย สมุดไทยใช้วิธีพับกระดาษไปมา ใช้ในการเขียนหรือบันทึก

สมุดไทย

คำว่า **หนังสือ** คือ เครื่องหมายที่ใช้ขีดเขียน เช่น ไปเขียนเป็นหนังสือมาก่อน หรือหนังสือราชการ คือ ลายลักษณ์อักษรที่ปรากฏเป็นแผ่นกระดาษ หรือในความหมายทั่ว ๆ ไปคือหนังสือเป็นเล่ม

กล่าวให้ชัดเจนขึ้น สมุดเป็นคำไทยดั้งเดิมใช้เรียกแผ่นกระดาษที่พับไปพับมา เหมือนพัดด้ามจิ๋วของญี่ปุ่น มีขนาดใหญ่พอที่จะเขียนเรื่องราวต่าง ๆ ลงไว้ แล้วพับเป็นปีกหนาประมาณ ๒ – ๓ นิ้ว เรียกว่า **สมุดปีก** หนึ่งนับเป็นสมุดเล่มหนึ่ง ถ้าจะเทียบกับภาษาปัจจุบันสมุดก็คือหนังสือนั่นเอง สมุดดังกล่าวใช้กันมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๕ อยู่บ้าง แม้จะมีการพิมพ์ด้วยเครื่องจักรและเย็บเป็นเล่มหนังสือแล้วก็ตาม แต่บางครั้งเราเรียกหนังสือที่เขียนด้วยมือแล้วพับเป็นเล่มโดยการพับกระดาษไปมาเป็นปีกว่า **สมุดไทย** และสถานที่ซึ่งเก็บรวบรวมเอกสารเหล่านั้นว่า **ห้องสมุด หรือหอสมุด**

ห้องสมุด คือ สถานที่เก็บงานเขียน หรือเรือนไทยโบราณที่แบ่งเป็นห้อง ๆ ห้องที่เก็บสมุด (หรือหนังสือ) เรียกว่า หอสมุด ห้องอื่น ๆ เช่น หอนอน หอพระ

ต่อมาสมัยใหม่ อาคารที่จัดเป็นสถานที่เก็บหนังสือ เรียกว่า ห้องสมุด ห้องสมุดมิใช่สถานที่เก็บเฉพาะหนังสือเก็บสิ่งอื่น ๆ อีกด้วย เช่น เทป วิดีโอ ไมโครฟิล์ม ห้องสมุดเป็นที่เก็บรวบรวมความรู้ด้านต่าง ๆ

ทั้งหมดนี้เป็นคำอธิบายที่กะทัดรัด ชัดเจนของกรมหมื่นนราธิปพงษ์ประพันธ์ ในบริบทของเวลานั้น อย่างไรก็ตามต้องยอมรับว่าเกี่ยวกับห้องสมุด เราควรย้อนกลับไปดูความคิดของชาวตะวันตก ซึ่งได้สร้างห้องสมุดมานานนับพันปี

รากศัพท์ของห้องสมุด (ภาษาอังกฤษ Library) มาจากภาษาละติน Liber แปลว่า หนังสือ และในภาษากรีกซึ่งได้รับอิทธิพลจากภาษาละตินว่า Bibliotheca คำนี้ต่อมากลายเป็นรากศัพท์ของชาติในยุโรป เช่น เยอรมนี (Bibliothek) ฝรั่งเศส (Bibliothèque) สเปน (Biblioteca) เป็นต้น และอีกหลายประเทศในยุโรปที่ใช้ Romance Language อาจมีผู้สงสัยว่าคำว่าห้องสมุดประเทศส่วนใหญ่ใช้ศัพท์ใกล้เคียงกันตามที่ได้แสดง

ข้างต้นนี้ทำไม่ภาษาอังกฤษจึงแหวกแนวใช้ Library แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากประเทศอื่น ๆ สันนิษฐานว่าในอดีตเกาะอังกฤษได้เคยถูกบุกรุกและครอบครองจากหลายชาติ เช่น พวก Viking พวก Roman และฝรั่งเศส เป็นต้น ชาติที่ปกครองอังกฤษมีอิทธิพลในการใช้ภาษาของคนอังกฤษโบราณ ดังนั้นศัพท์ต่าง ๆ จึงเป็นลูกผสม

ห้องสมุดแห่งแรกของไทย พัฒนาการของห้องสมุดในประเทศไทยมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยมีการเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งจารึกลงบนใบลานไว้ที่ “หอไตร หรือหอพระไตรปิฎก” ในวัด อารามต่าง ๆ (วัดที่อยู่ในเมืองหรือคามวาสี) นอกจากนั้นยังมีการจัดเก็บหลักศิลาจารึกและวรรณกรรมทางศาสนาโดยเฉพาะอีกด้วย

หอพระมณเฑียรธรรม

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีการสร้าง “หอพระมณเฑียรธรรม” ขึ้นกลางสระน้ำตรึงมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ป้องกันปลวก) เพื่อให้เป็นที่เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก จึงกล่าวได้ว่า พระมณเฑียรธรรมทำหน้าที่เป็นหอสมุดแห่งแรกของกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้มีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามให้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของประชาชนทั่วไป วัดนี้จึงนับเป็นวัดที่มีห้องสมุดสำหรับประชาชนแห่งแรกของชาติ

ห้องสมุดสมัยใหม่เริ่มต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยบริจาทรพีย์ร่วมกันสร้าง “หอสมุดวชิรญาณ” เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีการบริหารจัดการแบบใหม่

มีกรรมการ สมาชิกต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นค่าบำรุง นอกจากนี้ยังโปรดให้สร้าง “หอพระพุทธศาสนาสังคหะ” เพื่อเก็บพระไตรปิฎกและหนังสืออื่น ๆ ต่อมาได้พระราชทานชื่อใหม่ว่า “หอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานการให้บริการแก่ผู้ใช้อย่างทั่วถึง ต่อมาห้องสมุดได้นำระบบคอมพิวเตอร์เข้ามาช่วยงานของห้องสมุดเป็นครั้งแรกที่สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย (Asian Institute of Technology – AIT) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙

หอสมุดวชิรญาณ

ห้องสมุด : ความหมาย ประเภท วัตถุประสงค์

ความหมาย ราชบัณฑิตยสถานได้ให้นิยามว่า “ห้อง หรืออาคารที่มีระบบจัดเก็บ รวบรวม รักษาหนังสือ ประเภทต่าง ๆ ซึ่งอาจรวมทั้งต้นฉบับ ลายมือเขียน ไมโครฟิล์ม ซึ่งใช้เป็นที่ค้นคว้าหาความรู้” คำนิยามนี้ให้ความกระจ่างในปัจจุบันได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพราะมีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะเมื่อได้รับอิทธิพลจากเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม ราชบัณฑิตยสถานไม่ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างหอสมุดและห้องสมุด

มาดูนิยามของห้องสมุดที่นิยมใช้กันในปัจจุบัน คือ “สถานที่ทำหน้าที่คัดเลือก จัดทำ รวบรวม วิเคราะห์ จัดเก็บสารนิเทศในรูปแบบต่าง ๆ ทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นวัสดุสิ่งพิมพ์ โสตทัศน และอิเล็กทรอนิกส์ มีการจัดองค์การบริหาร และดำเนินการตามระบบสากล ในฐานะที่เป็นสถาบันสำคัญของสังคมที่ทำหน้าที่สร้างสม สืบทอด และเผยแพร่มรดกทางความคิด ภูมิปัญญา ประสบการณ์ กิจกรรมการค้นคิด ตลอดจนวิชาการใหม่ ๆ เพื่อเป็นรากฐานในการสร้างสรรค์ พัฒนา และความเจริญ

ก้าวหน้าของสังคม”

ประเภทของห้องสมุด ห้องสมุดที่ให้บริการในประเทศไทยโดยทั่วไปแบ่งตามลักษณะ หน้าที่ และวัตถุประสงค์ของการให้บริการได้ ๕ ประเภท คือ

หอสมุดแห่งชาติ

๑. **ห้องสมุดแห่งชาติ** นับเป็นห้องสมุดใหญ่ที่สุดของประเทศดำเนินการโดยราชการ หน้าที่หลักคือ รวบรวมหนังสือ สิ่งพิมพ์ และสื่อความรู้ทุกอย่างที่ผลิตในประเทศ และทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับประเทศ ไม่ว่าจะจัดพิมพ์ในประเทศใด จัดทำบรรณานุกรม ทรัพยากรสารสนเทศแห่งชาติ กำหนดเลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ (International Standard Book Number – ISBN) และมาตรฐานสากลประจำวารสาร (International Standard Serials Number – ISSN) โดยจัดให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย หอสมุดแห่งชาติตั้งอยู่ที่ท่าวาสุกรี กรุงเทพมหานคร และยังมีสาขากระจายในภูมิภาคต่าง ๆ (ห้องสมุดและหอสมุดตามความหมายที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนดคือสิ่งเดียวกัน แต่คนส่วนใหญ่มักมีความรู้สึกว่หอสมุดสำคัญและใหญ่กว่า)

๒. **ห้องสมุดวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย** ตั้งอยู่ในสถานศึกษา ทำหน้าที่ส่งเสริมการเรียนการสอนตามหลักสูตร โดยจัดรวบรวมหนังสือและสื่อความรู้อื่น ๆ ในหมวดวิชาต่าง ๆ ของหลักสูตร ช่วยเหลือในการค้นคว้า วิจัย ของอาจารย์และนักศึกษา ส่งเสริมพัฒนาการทางวิชาการของอาจารย์และนักศึกษา

๓. **ห้องสมุดโรงเรียน** ตั้งอยู่ในโรงเรียนมัธยมและประถม มีหน้าที่ส่งเสริมการเรียนการสอนตามหลักสูตร โดยการรวบรวมหนังสือและสื่อความรู้อื่น ๆ ตามรายวิชา แนะนำการใช้ห้องสมุดแก่นักเรียน จัดกิจกรรมและส่งเสริมนิสัยรักการอ่าน แนะนำหนังสือที่ควรอ่าน ให้อ่านวิธีศึกษา ค้นคว้าด้วยตนเอง

๔. **ห้องสมุดประชาชน** ดำเนินการโดยรัฐ ตามความหมายเดิม เป็นห้องสมุดที่ประชาชนต้องการให้มีในชุมชนที่เขาอาศัยอยู่

๕. **ห้องสมุดเฉพาะ** เป็นห้องสมุดที่รวบรวมหนังสือและสื่อความรู้ในสาขาวิชาบางสาขาโดยเฉพาะ มักเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยราชการ องค์กร บริษัทเอกชน ธนาคาร เป็นต้น ทำหน้าที่จัดหาหนังสือและให้บริการความรู้ ข้อมูล และข่าวสารเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของหน่วยงานนั้น ๆ

เรือห้องสมุด Logos Hope

นอกจากห้องสมุด ๕ ประเภทดังกล่าว ยังมีห้องสมุดลักษณะอื่นอีก เช่น ห้องสมุดเรือ (Library Ship) หรือห้องสมุดลอยน้ำ หรือห้องสมุดเคลื่อนที่ มีทั้งขนาดเล็กที่ให้บริการแก่ประชาชนตามเมืองท่าของประเทศ และขนาดใหญ่เดินทางให้บริการต่างประเทศ เช่น เรือโลกอสโฮป เป็นร้านหนังสือลอยน้ำ นำความรู้ ความช่วยเหลือและความหวังสู่คนทั่วโลก มักจะแวะจอดประเทศละ ๒ - ๓ สัปดาห์ เรือลำนี้เคยแวะจอดที่ท่าเรือคลองเตย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๖

วัตถุประสงค์ของห้องสมุด ห้องสมุดทุกประเภทมี

วัตถุประสงค์ ๕ ประการ คือ ๑. เพื่อการศึกษา ๒. เพื่อความรู้หรือสารสนเทศ ๓. เพื่อการค้นคว้าวิจัย ๔. เพื่อการจรรโลงใจ และ ๕. เพื่อนันทนาการ

จากความหมายและวัตถุประสงค์ของห้องสมุดพอจะสรุปได้ว่าร่างกายมนุษย์จะสมบูรณ์ได้ต้องอาศัยอาหารทั้งเพื่อร่างกายและจิตใจ สำหรับอาหารบำรุงสมองเราทราบกันดีว่าเป็นอาหารประเภทปลา น้ำมันปลา ผลไม้ตระกูลเบอร์รี่ น้ำมันมะกอก แปะก๊วย เป็นต้น แต่อาหารที่เป็นนามธรรมสำหรับสมองไม่มีใครเถียงว่าหนังสือและบรรดาสื่อสารสนเทศเป็นอาหารสมองชั้นดี และเป็นการเพิ่มความฉลาด เพิ่มจำนวนความหนาแน่นของจุดประสานประสาท (Synapsel) ซึ่งทำให้เราสามารถคิดและทำอะไรได้ดีและรวดเร็วขึ้น แต่สำคัญที่สุดในการพัฒนาสมองคือ การเรียนรู้ของใหม่ ๆ ที่เราอาจไม่เคยเรียนรู้มาก่อน ห้องสมุดคือสิ่งที่ตอบโจทย์นี้ได้อย่างแน่นอน

ห้องสมุดยุคใหม่ : บทบาทของห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ (E-library)

ห้องสมุดเดิมนั้นอาจกล่าวได้ว่า เปรียบเหมือนที่เก็บหนังสือ บทบาทของห้องสมุดค่อนข้างจำกัดอยู่ในวงวิชาการ ปัจจุบันห้องสมุดและบรรณารักษ์ได้เปลี่ยนแปลงบทบาทใหม่ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของโลก และสถานะแวดล้อมค่อนข้างรวดเร็วมาก และมีผลกระทบจากเทคโนโลยีและการสื่อสาร คนจึงมีความต้องการบริโภคข่าวสารมากขึ้น ดังนั้น ห้องสมุดและบรรณารักษ์จึงต้องเปลี่ยนให้สอดคล้องทันเหตุการณ์และตอบสนองผู้ใช้บริการ นี่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ห้องสมุดต้องปรับตัวเองให้ทันสมัย โดยการนำเทคโนโลยีด้านอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาใช้ในการดำเนินงานของห้องสมุด ทั้งในด้านกระบวนการทำงาน ด้านบริการผู้ใช้ มีระบบโปรแกรมอัตโนมัติในการจัดการงานด้านต่าง ๆ เช่น การวิเคราะห์ทรัพยากร การสารสนเทศ งานบริการยืม คืน งานสืบค้นข้อมูล และงานด้านวารสารที่มีทรัพยากรซึ่งเป็นข้อมูลในรูปแบบดิจิทัล รูปภาพ เสียง และภาพเคลื่อนไหว โดยจัดเก็บข้อมูลในระบบฐานข้อมูลในเครื่อง

คอมพิวเตอร์แม่ข่ายและ ให้บริการข้อมูลผ่านเครือข่าย โดยมีการใช้เทคโนโลยีในการสร้างข้อมูล การจัดเก็บ การค้นหา และการเผยแพร่ผ่านระบบเครือข่าย มีการให้บริการในลักษณะการใช้ บริการข้อมูลร่วมกัน ผู้ใช้สามารถเปิดอ่านข้อมูลพร้อมกันได้ในเวลาเดียวกันต่างสถานที่กัน โดยผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยผู้ที่ไม่จำเป็นต้องไปที่ห้องสมุด บรรณารักษ์เป็นสื่อกลางที่จะทำให้ผู้ใช้บริการเข้าถึงสารสนเทศได้โดยสะดวก โดยการจัดการระบบอย่างดีไว้ให้ผู้ใช้เป็นเหมือนครูแนะแนว หรือแนะนำวิธีการค้นคว้า ศึกษา หาคำตอบ และแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง

Digital library

ห้องสมุดดิจิทัล

ห้องสมุดดิจิทัล ห้องสมุด Bibliotech ของรัฐเท็กซัส เป็นห้องสมุดดิจิทัลล้วน ๆ แห่งแรกของโลก ไม่มีหนังสือให้หยิบยืม เพราะมีรูปแบบเป็น E – Books ภายในมีแต่คอมพิวเตอร์ที่ให้บริการ หนังสือในรูปแบบดิจิทัลเป็นรูปแบบที่มีต้นทุนในการบริหารจัดการต่ำกว่าห้องสมุดเดิมที่เต็มไปด้วยหนังสือ ห้องสมุดนี้ใช้คนในการดูแลน้อยกว่า รวมถึงต้องการพื้นที่น้อยกว่า เงินลงทุนสำหรับก่อสร้างห้องสมุดใช้ราว ๗.๕ ล้านบาท เท่านั้น

สหรัฐอเมริกาได้ประกาศอย่างเป็นทางการให้มีห้องสมุดดิจิทัลในรัฐเท็กซัส มีชื่อว่า Bibliotech Library และได้เปิดให้บริการเมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๖ ซึ่งถือว่าเป็นห้องสมุดดิจิทัลร้อยเปอร์เซ็นต์ เป็นห้องสมุดแห่งแรกของประเทศสหรัฐอเมริกาที่ไม่มีหนังสือเป็นเล่ม ๆ อยู่เลยแม้เล่มเดียว มีแต่หนังสือ E – Books หนังสือเสียง หรือ Audio Books ไว้ให้บริการ ห้องสมุดนี้เป็นความพยายามปรับเปลี่ยน

การให้บริการเพื่อให้สอดคล้องกับงบประมาณที่ลดลง แต่มีความต้องการใช้บริการเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นสถานที่ซึ่งให้คนเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและการทำงานคอมพิวเตอร์อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย ที่สำคัญคือไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ

Bookless Library ของคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ห้องสมุดลักษณะที่เป็น Bookless ทำนองนี้ปัจจุบันมีหลายประเทศได้นำไปปรับใช้กับห้องสมุดของตน แต่อาจเรียกชื่อแตกต่างกัน ในประเทศไทยมีตัวอย่างให้เห็นที่ห้องสมุดของคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อยู่ที่ชั้นสามของตึกคณะวิศวกรรมศาสตร์ ใช้ชื่อว่า Engineering Library หรือบางคนเรียกว่า Smart Library ใช้เงินสร้าง ๒๕ ล้านบาท ห้องสมุดนี้มีใช่เป็นเพียงห้องอ่านหนังสือ (อิเล็กทรอนิกส์) เท่านั้น แต่ยังมีห้องทำงานเป็นกลุ่มของนักศึกษา เป็นห้องประชุม ห้องพักผ่อนที่มีโซฟา และที่รองขาไว้ให้ผ่อนคลาย มีห้องเฉพาะคนสำหรับทำงานส่วนตัว สำหรับนิสิตของมหาวิทยาลัยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ

Living Library ของ NIDA

ห้องสมุดของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (National Institute of Development Administration –

NIDA) ถือว่าเป็นห้องสมุดที่ทันสมัยระดับชั้นนำของอาเซียน สถาบันนี้ได้นำแนวความคิดที่ปรับพฤติกรรมให้นักศึกษาระดับปริญญาโท – เอก นิยมใช้บริการห้องสมุด นั่นคือ ปรับห้องสมุดเดิมที่เป็นพื้นที่อ่านหนังสือให้กลายเป็น Living Library ที่สนองตอบความต้องการของนักศึกษา ห้องสมุดใหม่นี้เปิดใช้ในปี พ.ศ.๒๕๕๔ เป็นห้องสมุดดิจิทัลสมบูรณ์แบบ นอกจากนี้มีลักษณะเป็นห้องสมุดดิจิทัลแล้ว ยังมีมุมกาแฟที่น่ารักอีกด้วย พร้อมกับโซฟาให้ผู้ใช้บริการได้พักผ่อน จุดเด่นของที่นี่คือ ชั้นหนังสือดิจิทัลช่วยสแกนหาหนังสือ โสตวัสดุใหม่ ๆ คือ E – Book Station ให้ค้นหาหนังสือดิจิทัล ห้องสมุดของ NIDA มีการแยกชั้นที่ ๓ เป็นของระดับปริญญาโท และชั้นที่ ๔ ของระดับปริญญาเอก ที่น่าสนใจคือ Party Room ให้นักศึกษารวมกลุ่มประชุมกัน และทุกชั้นยังมี Refreshment Area ให้นักศึกษาได้พักผ่อนดื่มกาแฟและรับประทานอาหารว่าง บรรยากาศของห้องสมุดใหม่นี้แตกต่างจากบรรยากาศของห้องสมุดเดิม จึงไม่สงสัยว่าทำไมจึงเรียกว่า Living Library แม้จะเป็นห้องสมุดดิจิทัลที่ทันสมัย แต่บรรดาหนังสือที่เป็นเล่มก็ยังคงสำเนาไว้

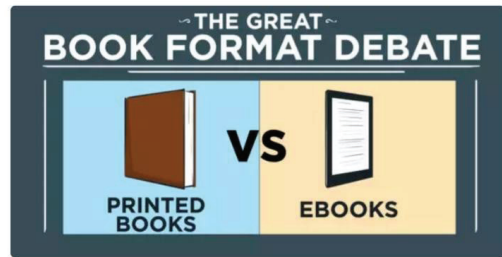
ยังมีห้องสมุดอีกหลายแห่งในประเทศไทยที่ได้พัฒนาและกำลังพัฒนาเปลี่ยนแปลงห้องสมุดเดิมขององค์กร เปลี่ยนแปลงอย่างไร มากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย แต่ความท้าทายที่สำคัญ เทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศ ห้องสมุดจึงต้องปรับปรุงตัวปรับเปลี่ยนกระบวนการทำงานอยู่เสมอ รวมทั้งผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ในการปรับปรุงมาตรฐานการให้บริการอย่างมีคุณภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้การมีความคิดและบริหารงานแบบเดิม ๆ จะทำให้ห้องสมุดตกยุค ห้องสมุดในรูปแบบดิจิทัลในปัจจุบันและในอนาคตจะทวีความสำคัญมากขึ้นทุกวัน เป็นแหล่งการเรียนรู้สำคัญยิ่งในโลกของยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ

สิ่งท้าทายอีกประการหนึ่งคือ จะปรับปรุงห้องสมุดให้เป็นห้องสมุดดิจิทัลอย่างสมบูรณ์แบบ หรือเป็นห้องสมุดแบบ Bookless หรืออาจรักษาไว้แบบดั้งเดิม

ที่มีหนังสือเป็นเล่ม ๆ พร้อมกับปรับปรุงส่วนหนึ่งให้เป็นห้องสมุดแบบ E – Library ห้องสมุดแต่ละแห่งย่อมอยู่ในสถานะแวดล้อมที่มีปัจจัยแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามเป้าหมายในการปรับปรุงคงเพื่อให้สอดคล้องกับการบริการต่อผู้ใช้เป็นหลัก

มักมีการโต้เถียงกันอยู่เสมอเกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียของการอ่านหนังสือที่จับต้องได้เป็นเล่ม ๆ กับการอ่านหนังสือผ่านจอดิจิทัล (E – Book หรือ Audio – Book) มาดูว่าท่านชอบแบบไหน

หนังสือรูปเล่ม (Physical Book) VS E – Book

Book vs E - book

การอ่านหนังสือเป็นรูปเล่มใช้กระดาดจริง ส่วนหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ต้องอ่านผ่านจอดิจิทัล

การอ่านแบบผ่าน (Skimming Reading) ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาได้รวดเร็ว โดยเฉพาะประเด็นหลัก ส่วนการอ่านแบบลึก (Deep Reading) ช่วยให้การอ่านได้รายละเอียดและเข้าใจเนื้อหาแบบเจาะลึก จากการศึกษาของ The Guardian ได้ข้อสรุปว่าการอ่านหนังสือแบบรูปเล่มสามารถตอบคำถามได้ดีกว่าการอ่านหนังสือบน Kindle (อุปกรณ์การอ่านหนังสือ E – Book ชนิดหนึ่ง) โดยให้ข้อสังเกตว่าการจับกระดาดของผู้อ่านทำให้ได้สัมผัสที่สัมพันธ์กันระหว่างการมองเห็นจากสายตาและการรับแรงกดจากแผ่นกระดาดต่อนิ้วมือ ซึ่งช่วยให้สมองสามารถจดจำได้ดีขึ้น แม้คำอธิบายดูเหมือนจะแปลกไปบ้าง แต่การอ่านหนังสือเป็นรูปเล่มมีแนวโน้มช่วยให้ผู้อ่านจดจำเนื้อหาได้ดีกว่า หนังสือสามารถแบ่งปันให้เพื่อนยืมไปอ่านต่อได้ (E – Book อาจมีปัญหาเรื่องลิขสิทธิ์) หากเรามีหนังสือเล่มที่อ่านจนเบื่ออาจนำไปขายต่อเป็นหนังสือมือสอง

(E-Book มีข้อจำกัดเรื่องลิขสิทธิ์เช่นกัน) การเก็บหนังสือที่เป็นรูปเล่มอาจใช้เนื้อที่มากกว่า แต่สามารถนำมาอ่านอีกในอนาคตได้ง่าย ส่วน E-Book เช่นในอีก ๑๐ ปีข้างหน้า เราอาจเปลี่ยนแปลงเครื่อง เปลี่ยนโปรแกรมใหม่

E-Book มีจุดเด่นในการพกพา สะดวกสบายกว่า Mathew Shops กล่าวว่าการดิจิทัลของแทบเล็ต สามารถปรับขนาดของตัวอักษรและความกว้างของบรรทัดได้ จึงเหมาะกับผู้ที่มิปัญหาสายตา ในขณะที่หนังสือไม่สามารถกระทำได้ การเน้นข้อความ (Highlight) เป็นจุดเด่นของฟังก์ชัน สำหรับ E-Book ความสามารถในการแบ่งปันหรืออ่านหนังสือร่วมกัน (แต่ละคนต้องมีหนังสือ หรือ Download เล่มเดียวกัน) เมื่อเจอข้อความเด็ด ๆ เราอาจเน้นข้อความ (Highlight) ให้เพื่อนที่อ่านเล่มเดียวกันได้เห็น ทำให้การอ่านน่าสนใจและสนุกมากขึ้น ซึ่งฟังก์ชันหนังสือทำไม่ได้ ยิ่งกว่านั้นยังสามารถเติมข้อมูล หรือสรุปลงไปด้วย หรืออาจเน้นข้อความใน E-Book เพื่อไว้อ่านซ้ำอีกต่อไป การค้นหาคำในหนังสือที่เป็นรูปเล่ม เราอาจต้องอ่านทั้งเล่ม แต่ใน E-Book มีฟังก์ชันที่เราสามารถค้นหาคำ ความกว้างหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้การอ่านหนังสือ E-Book มีการพัฒนาเร็วมาก ในอนาคต E-Book คงเน้นไปที่สังคมออนไลน์มากขึ้น อย่างไรก็ตามแม้การรับรู้ข่าวสารมีหลายรูปแบบ และไม่มีรูปแบบใดเด่นกว่ากันอย่างสิ้นเชิง เราควรนำข้อดีของแต่ละแบบมาใช้ให้เกิดการเรียนรู้ของเราให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

Kindle อุปกรณ์อ่านหนังสือ

น่าสนใจข้อมูลจากการสำรวจในปี พ.ศ.๒๕๖๑ คนไทยมีการอ่านหนังสือเพิ่มขึ้น เฉลี่ยคนละ ๘๐ นาทีต่อปี

(เดิมในอดีตคนละ ๘ บรรทัดต่อปี) น่าจะพิจารณาจากการเข้าถึงอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ เช่น Smartphone Tablet เป็นต้น ทำให้คนไทยมีโอกาสอ่านหนังสือได้มากและนานขึ้น

ผู้เขียนได้นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับแหล่งอาหารสมอง ย้อนไปในประวัติศาสตร์หลายพันปี ซึ่งได้รับการพิจารณาในประเทศต่าง ๆ จนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน คิดว่าผู้อ่านพอจะเห็นความสำคัญของห้องสมุดบ้างไม่น้อย เรามาดูพัฒนาการของแหล่งอาหารสมองของกองทัพเรือ นำภาคภูมิใจที่บรรพบุรุษของเราได้มีวิสัยทัศน์ก่อตั้งห้องสมุดนานกว่าหนึ่งร้อยปี นานกว่าองค์กรต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชนอื่น ๆ จำนวนมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายและรู้สึกหดหู่สำหรับหลายคนที่เคยใช้ประโยชน์จากห้องสมุดแห่งแรก ทั้งเพื่องานราชการและเพื่อส่วนตัว

ห้องสมุดกลางกองทัพเรือ

ที่กล่าวว่าน่าเสียดายและหดหู่ สำหรับบางท่านอาจทราบได้ว่าตั้งแต่ราว ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมา ห้องสมุดกลางของกองทัพเรือ หรือห้องสมุดของราชนาวิกสภา ได้ปิดกิจการ ได้สอบถามผู้รู้ที่เกี่ยวข้องด้านห้องสมุดทราบว่าการสร้างอาคารใหม่ที่ศาลายาในบริเวณของกรมยุทธศึกษาทหารเรือ ขณะนี้ยังไม่ได้ก่อสร้างและไม่ทราบว่าจะเสร็จเมื่อใด ที่สำคัญคือจะมีหน้าตาทันสมัยอย่างห้องสมุดอื่น ๆ ที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้วหรือไม่ คงไม่ถึงกับหวังว่าเป็น E-Library แบบสมบูรณ์ หรือว่าเป็นแบบ Hybrid ผสมผสานระหว่าง E-Library กับห้องสมุดแบบดั้งเดิมที่ห้องสมุดส่วนใหญ่นิยมปรับปรุงกัน

อย่างไรก็ดี เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นภาพของการ วิกฤตคุณค่าลง (Degraded) ของห้องสมุดกลาง หรือของ ราชนาวิกสภา จึงขอเล่าโดยสรุป พร้อมกับขอแสดงความ คิดเห็นเป็นข้อเสนอแนะอย่างน้อย เพื่อมิให้ทุนทางสังคม (Social Capital) ที่บรรพบุรุษทหารเรือได้สะสมและมอบ ให้คนรุ่นหลังเสื่อมค่าและสูญหายไป

ราชนาวิกสภา : ต้นกำเนิดห้องสมุดกลางของ ราชนาวิกไทย ก่อตั้งโดยคำสั่งกระทรวงทหารเรือ โดยมี จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ เป็นผู้ลงพระนามก่อตั้ง เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๙ และทรงรับเป็นผู้อำนวยการพิเศษ และทรงมีความเห็นว่าควรจัดตั้งเป็นสโมสรเทียบ “Royal Naval Institute” ของราชนาวิกอังกฤษ เพื่อเป็น สำนักที่จะอำนวยความสะดวก หรือแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งกันและกันในวิทยาการอื่น ๆ อันจะเป็นประโยชน์ แก่การดำเนินการในหน้าที่ กับทั้งให้มีบรรณาคม (ห้องหนังสือ - ความหมายของราชบัณฑิตยสถาน) เป็นที่ รวบรวมหนังสือ ซึ่งเหล่าทหารเรือจะได้ใช้อ่านหรือศึกษา เป็นที่พักผ่อนว่างราชการ คำว่าสภา สมัยเมื่อร้อยกว่าปีนั้น ไม่ได้มีมากมายอย่างเช่นปัจจุบัน ดังนั้นอาคารราชนาวิกสภา ที่สง่างาม โดดเด่นอยู่ริมแม่น้ำ จึงเป็นที่น่าภาคภูมิใจของ ทหารเรือ แถมยังมี “ราช” นำหน้าดูเท่ขึ้นอีก

ราชนาวิกสภาเป็นแผนกหนึ่งของแปดแผนกในกรม เสนาธิการทหารเรือ ต่อมา พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (เมื่อครั้งเป็นพลเรือตรี) ทรงให้เกียรติรับเป็นผู้อำนวยการ พลเรือโท พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน) เมื่อครั้งดำรงยศนาวาโทได้ให้เกียรติเป็น ประธานกรรมการจัดวางระเบียบกิจการราชนาวิกสภา

การดำเนินกิจการของราชนาวิกสภาในระยะเริ่มแรก แบ่งออกเป็น ๖ แผนก ได้แก่ แผนกห้องสมุด แผนก นาวิกศาสตร์ แผนกกีฬา แผนกการเงินและของขาย แผนกพัสดุ และแผนกสุขภาพ

เนื่องจากราชนาวิกสภาได้ดำเนินการเป็นประโยชน์ อย่างมากต่อกองทัพเรือและข้าราชการในกองทัพเรือ

กิจการต่าง ๆ จึงขยายตัวออกไปมาก ทำให้กองทัพเรือ ได้จัดตั้งกรมสวัสดิการทหารเรือขึ้น และรับแผนกบาง แผนกของราชนาวิกสภาไปไว้ที่กรมสวัสดิการทหารเรือ ราชนาวิกสภาจึงมีหน้าที่รับผิดชอบเพียงงานห้องสมุด งานด้านนาวิกศาสตร์ และปาฐกถา

น่าสังเกตว่า กิจการด้านห้องสมุดตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ถูกจัดให้มีความสำคัญมากที่สุดเหนืองานด้านอื่น ๆ ของราชนาวิกสภา

ในปี พ.ศ.๒๕๕๓ กองทัพเรือได้มีการเปลี่ยนแปลง การดำเนินงานของราชนาวิกสภาอีก ดูวัตถุประสงค์ ผิดเพี้ยนแล้วดี กล่าวคือ เพื่อส่งเสริมการศึกษา เผยแพร่ วิชาการ และแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นซึ่งกัน และกันระหว่างสมาชิก กิจการของราชนาวิกสภา เหลือเพียงสองแผนก คือ แผนกนาวิกศาสตร์และ แผนกส่งเสริมความรู้ กิจการของนาวิกศาสตร์ผู้อ่าน คงทราบดีว่ามีประสิทธิภาพเพียงใด จะไม่กล่าวในที่นี้ เพราะมีรายละเอียดมากที่จะวิจารณ์ ส่วนกิจการ ส่งเสริมความรู้งานหลักคือ การจัดปาฐกถา จัดครั้งสุดท้าย เมื่อ ๓ ปีที่แล้ว ไม่ประสบความสำเร็จ มีคนฟังไม่ถึง ๑๐๐ คน หลังจากนั้นไม่ได้จัดอีกคงเป็นเพราะเกิด สถานการณ์ COVID - 19 เท่าที่ทราบมีแนวโน้มว่าจะ จัดในปี พ.ศ.๒๕๖๔ อีก

ได้กล่าวมาแล้วว่า ห้องสมุดกลางของกองทัพเรือ (ของราชนาวิกสภา) ซึ่งเคยเป็นหน่วยงานสำคัญของ ราชนาวิกสภาได้ถูกย้ายสังกัดไปขึ้นกับกรมยุทธศึกษา ทหารเรือโดยตรง แต่สถานที่ยังคงอยู่ที่เดิม ผู้เขียน มีโอกาสคลุกคลีกับห้องสมุดนี้มาเป็นเวลานาน กล่าวโดย สรุปว่าตกยุคไปเกือบครึ่งศตวรรษ ขาดการดูแลอย่าง ไกล่ชิดจากผู้รับผิดชอบ เครื่องคอมพิวเตอร์สำหรับ ช่วยงานของห้องสมุดไม่มีแม้แต่เครื่องเดียว ระยะเวลา ก่อนปิดกิจการ (ชั่วคราวซึ่งคาดว่าไม่ต่ำกว่า ๕ ปี) มีเจ้าหน้าที่เพียง ๒-๓ คนเคยขับรถจากบ้านซึ่งอยู่บางเขน เพื่อไปยืมหนังสือ นำประหลาดคือ เจอห้องสมุดปิด มีกระดาษเอา ๔ ดิดไว้ว่าเจ้าหน้าที่ไปประชุมที่ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ เคยเจอถึง ๒ ครั้ง เหตุการณ์

อย่างนี้ทำให้นึกถึงวิสัยทัศน์ของกองทัพเรือฉบับล่าสุด ซึ่งกำหนดเป้าหมายปี พ.ศ.๒๕๖๗ ว่า “...จะเป็นเลิศในการบริหารจัดการ” น่าจะเป็นเหตุการณ์หนึ่งในหลาย ๆ ประเด็นที่สามารถนำไปใช้ประเมินการบรรลุวิสัยทัศน์ของกองทัพเรือได้ไม่เลวเลย

สิ่งที่ยังสงสัยอีกประการหนึ่ง เมื่อครั้งอาคารราชนาวิกสภา (หลังเก่า) ช่อม่าใช้เวลา ๑ ปี งานเกี่ยวกับการจัดทำนาวิกศาสตร์ย้ายไปใช้อาคารกองเรือลำน้ำ เมื่อช่อม่าเสร็จได้กลับมาใช้ห้องเดิม แต่ทำไมห้องสมุดไม่ย้ายกลับสู่ที่เดิม หยุดกิจการเพื่อช่อม่าหนึ่งปีพอรับได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สมควร แต่ปัจจุบันหยุดกิจการไปโดยไม่มีกำหนด และอาคารใหม่ที่จะก่อสร้างไม่ทราบว่าจะปรับปรุงพัฒนาทันสมัยเพียงใด แต่ที่น่าคิดคือหากสร้างที่ศาลายา ซึ่งมีห้องสมุดเดิมของสถาบันวิชาการทหารเรือชั้นสูงอยู่แล้ว (ปัจจุบันขึ้นกับกรมยุทธศึกษาทหารเรือ) และทันสมัยกว่าห้องสมุดเดิมที่เป็นห้องสมุดกลางของกองทัพเรือ ดูเหมือนจะเป็นการซ้ำซ้อนกัน และประการสำคัญที่สุดคือ ข้าราชการที่ทำงานบริเวณปัจจุบันจะไปใช้บริการอย่างไร ลำพังสถานที่เดิมมีคนใช้บริการน้อยอยู่แล้ว

สรุปและเสนอแนะ ความสำคัญและประโยชน์ของห้องสมุดเป็นที่ประจักษ์ชัด หากได้อ่านบทความนี้มาโดยตลอด อาจมีบางคน (ผู้ใหญ่ในกองทัพเรือบางคน) ให้ความคิดว่าปัจจุบันต้องการค้นคว้าหาข้อมูลข่าวสารความรู้ ไม่จำเป็นต้องเสียเวลาไปที่ห้องสมุด แต่มี Smartphone หรือคอมพิวเตอร์เชื่อมกับอินเทอร์เน็ตก็สามารถเข้าถึงสิ่งดังกล่าวได้ง่าย เป็นความคิดที่ถูกต้อง แต่อาจถูกเพียงครึ่งเดียว สำหรับคนที่ชอบค้นคว้าโดยใช้วิธีผ่านสื่อทางอิเล็กทรอนิกส์เพียงวิธีเดียวอาจเห็นพ้องด้วย แต่ต้องการค้นคว้าให้ลึก อาจเห็นต่างได้กล่าวในข้างต้นของบทความนี้แล้วถึงข้อดีและข้อเสียของหนังสือและการอ่านผ่านจอดิจิทัล และหากจะให้สมมุติแบบการใช้ทั้งสองวิธีน่าจะเป็นประโยชน์มากกว่า (จากประสบการณ์ของผู้เขียนซึ่งได้เขียนบทความมาหลายปี) และนี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่บรรดาห้องสมุดเก่าแก่

ที่มีชื่อเสียงจึงปรับปรุงพัฒนาห้องสมุดของตนเพื่อตอบสนองบุคคลทั้งสองประเภท

จากบทความนี้ใคร่ขอเสนอแนะว่าห้องสมุดกลางกองทัพเรือที่จะสร้างใหม่ น่าจะได้รับการทบทวนเกี่ยวกับสถานที่ ควรจะตอบสนองผู้ใช้ให้สามารถไปใช้บริการได้อย่างสะดวก อย่างเช่น หอสมุดกลางของกองทัพอากาศตั้งอยู่บริเวณดอนเมืองที่มีส่วนราชการของกองทัพอากาศอยู่กันหนาแน่น

หอสมุดกลางกองทัพอากาศ

ผู้เกี่ยวข้องที่รับผิดชอบกิจการห้องสมุดควรไปศึกษาดูกิจการของห้องสมุดอื่น ๆ ทั้งของทหารมหาวิทยาลัย และขอเอกสารเพื่อจะได้มีความคิดในการปรับปรุง

ห้องสมุดในอนาคตไม่ควรเป็นเพียงห้องเก็บหนังสืออ่านหนังสือ หรือแม้ผ่านจอดิจิทัล แต่ควรมีสิ่งจูงใจต่าง ๆ ให้คนไปใช้ห้องสมุดในลักษณะอื่น ๆ ดังเช่นตัวอย่างที่ยกมาให้เห็นในบทความนี้ อาจเป็น Living Library หรือ Smart Library เป็นต้น

การลงทุนด้านแหล่งอาหารสมอง แม้จะเห็นผลช้าหรืออาจมองไม่เห็นเป็นรูปธรรม แต่ในปัจจุบันมนุษย์หรือองค์กรแข่งขันกันด้วยความรู้ สติปัญญา ดังที่ฝรั่งมีความเชื่อว่า Who knows, wins

ในอดีตกองทัพเรือเคยเป็นเลิศในเรื่องความรู้เกี่ยวกับวิทยาการสมัยใหม่มาแล้ว จึงเป็นหน้าที่ของคนรุ่นหลังต้องช่วยกันรักษาความดีนี้ไว้ ไม่ควรปล่อยให้เหล่าทัพอื่นและองค์กรอื่น ๆ ทั้งกองทัพเรือไว้ข้างหลัง ต้องช่วยกันทำให้กองทัพเรือมีคุณค่าสมกับที่ได้ประกาศว่าเป็น “กองทัพเรือที่ประชาชนเชื่อมั่นและภาคภูมิใจ” ๕

